

Sinoloji'ye Giriş

Yıllar önce Sinoloji'ye Giriş dersiyle nasıl tanıştığımдан bahsederek başlayacağım: Üniversiteye girdiğimin ikinci ya da üçüncü haftasında rahmetli Pulat Otkan Hoca, Sinoloji Araştırmaları'nın Tarihçesi başlıklı makalesini derse getirdi. 1996 yılıydı; o zamanlar cep telefonu yok; hayat her mecrada daha yavaş, daha konsantre akıyordu. Makalenin tanıttığı bilimsel tarihçe ve literatür karşısında heyecanlandığımı, bir o kadar da korktuğumu itiraf etmeliyim. Bugünse Sinoloji'ye Giriş dersinde literatürden önce temel bir yaklaşım sorununa odaklanıyoruz. Sinoloji ne yapar? Sinolojiyle ilgili nasıl bir birikime sahibiz? Sinoloji ile Çince arasında nasıl bir ilişki var? Bizim vizyonumuz nedir? gibi sorulara cevap arar. Bir ders olarak değil, bir çalışma alanı olarak Sinoloji'nin, hangi disiplinlerle etkileşimli olduğu baştan düşünülürse, dil öğrenimiyle paralel gelişen bir yaklaşım oluşturulabilir. Her şeyi bilmek mümkün olamayacağı için, "Nasıl bir yaklaşım geliştirebiliriz?" sorusuyla bir çerçeve oluşturmaya çalışır: Sinoloji'nin ilk parçası Çince'dir; temel kaynakları ise Klasik ve Tarihi Metinlerdir.

Pulat Otkan Hoca'nın Sinoloji Araştırmalarının Tarihçesi makalesi uzunca bir metin olduğu için Hoca bu makaleyi, derste pasaj pasaj birkaç kişiye okutmuştu. Dersin başından sonuna kadar makaleyi okuyup üzerine konuşmuştuk. Dünyada Sinoloji araştırmalarının tarihçesi için bir çerçeve oluşturan makalenin Çince ve Japonca benzerleri de mevcut. O nedenle Sinoloji araştırmaları için temel bir metin olarak görülmelidir. Özünde 17. yüzyıldan başlayarak, önce Avrupada ve daha sonra Japonya'da Çin üzerine yapılan araştırmaları ortaya koymaktadır. Max Weber, Etienne Balazs, Edouard Chavannes gibi önemli isimler karşımıza çıkmakta; Ecole de France'daki değişim süreci, Edouard Chavannes'ın başa geçişi, Sinoloji birimlerinin önce diğer disiplinler içerisinde gelişmesi ve daha sonra bir uzmanlık alanına evrilme süreci gibi konular mevcut. Bu süreçte klasik eserlerden hangilerinin batı dillerine tercüme edildiğini ve bunların üzerine neler yapıldığını

görebiliyoruz. Öncelikle dikkatimizi çeken şey, Avrupadaki Sinoloji çalışmalarının çok erken başlamış olmasıdır. Bunun arkasındaki itici güç ve coğrafi keşifler arasında paralellik mevcut.

Coğrafya keşiflerinden sonra Avrupada yaşanan reform öncesi Rönesans sürecinde sermaye, kilise ile kralların elinden burjuvanın ellerine doğru kaymaya başlar. Burjuva sanat, bilim ve edebiyat gibi alanlara fazlasıyla önem verir. Sinoloji'nin temellerini oluşturan birikim ise önceleri Burjuvadan çok, kendi konumunu koruyup yükseltmek için misyonerlik faaliyetlerine girişen kilisenin gönderdiği papazlarla başlar. Bu vesileyle Avrupa, coğrafi keşifler ile denizlerdeki hâkimiyetinin başlamasıyla dünyanın bilgisini kendinde toplar. Sinoloji dediğimiz çalışma alanı bu süreçte ortaya çıkar. Hindoloji de aynı sürece dâhildir. Her ne kadar Hindistan'ın İngiliz yönetiminde oluşu uzun süre devam etse de, Çin'e ilişkin çalışmalar da aşağı yukarı bu çerçevede gelişir. 19. Yüzyılın ortalarında Çin de bir yarı sömürge durumuna düşmüştür. Bu da Afyon Savaşı ile başlar ve 20. yüzyılın ortalarına dek sürer.

Misyonerler dünyanın çeşitli bölgelerine gittiklerinde oranın dilini, kültürünü öğrenip edebiyatını araştırarak anlamaya çalışırlar. Aslında misyonerlerin motivasyonu dinlerini bu coğrafyalara tanıtmayı yaymaktır. Özel olarak İncil'e kanıt ararlar. Bugünden bakıldığında bu faaliyetlerin köklü ve kadim medeniyetlerin bulunduğu coğrafyalarda dahi belli oranda karşılık bulduğu görülür. Misyonerler erken dönemden itibaren gittikleri yerlerde karşılaştıkları kültürlerin gelenek ve birikimlerini Avrupa'ya tanıtmaya başlamışlardır. Bu bilgiler dünya ve evren hakkında Avrupada oluşan bilimsel iklimi dönüştürürken, insanlık, teleskopun, hemen ardından da mikroskobun keşfiyle astronomik rakamlarla düşünmek gibi yeni bir düşünce düzlemiyle karşılaşmıştır. İşte ilk Sinologlar da bu dönemde misyonerler arasından çıkmış, aynı zamanda yaygınlaşmakta olan bilim kültüründen de etkilenmişlerdir.

Bu kimselerin devşirme gayretleri arasında dini anlatılarını karşılarındaki kültürün çeşitli verileri içinde aramak vardır.

Bunları din değiştirmede ikna aracı olarak kullanmaya çalışsalar da çabaları her zaman sonuç vermemiştir. Aslen İsa ile veya İncil’le ilgili olabilecek hikyeleri ararken kendilerini tutamayıp coşkuyla anlattıkları zaman Çinlilerin; “Peki siz bizzat gördünüz m bu anlattıklarınızı?” sorusuyla karşılaşmışlardır. Misyonerler eski Çince metinlerde de Hıristiyanlıkla ilişkilendirebilecekleri verilerin peşine düşmüşler, ama erken dönem Çince metinlerde sadece Roma’nın adına rastlamışlardır. Tibet metinlerinde “İssa” diye birinden bahsedilir ve bu belki de MS ikinci yüzyılda inde Han Hükümdarı Mingdi’nin (MS 27 - 75) rüyası ile de ilişkilidir. Klasik Metinler içinde aradığını bulamasa da rneğin Nestur Hıristiyanlıkla ilgili bir kısım malzeme yedinci yüzyıldan itibaren görülmüş ve çalışılmıştır. Ama hepsi bundan ibarettir.

Misyonerlerin kendi aralarındaki rekabetin de teşvik ettiği uğraşlar sonucunda pek çok klasik metin batı dillerine aktarılmıştır. Sözlük alışmaları ve Çin’den Avrupa’ya getirilen klasikler bir zaman sonra belli bir birikime ulaşmış, bu ivme aydınlanma hareketinin bilimsel alt yapısında da önemli bir işlev yüklenmiştir. Modern bilimin babası sayılan çok sayıda Avrupalı ilimin kütüphanesinde, Hint ve Çin menşeli bir kllyiat vardır. Misyonerler propaganda karşısında Avrupa’daki tartışmalara malzeme olan ve sonuçta din tartışmalarını farklı bir düzleme taşıyan ve tarihte rneği bulunmayan bir bilgi akışının Avrupa’ya yönelmesine katkı sağlamışlardır. Bu hareketlerin çıkış noktasındaki amaç nedir? Sonuç ne olmuştur? Dünyayı değiştirip Hıristiyanlaştırma gayesiyle yola çıkanlar, bugün gelinen noktada kendileri dnşmştir: Bu açıdan bakıldığında batı, doğunun çocuğudur.

Dünyayı değiştiren Hıristiyanlık değil Avrupa’da yükselen ‘kendi karşıtı’dır. Biz bu ikisini bir grdğmş için sürecin dönüşüm dinamiklerini göz ardı etmeye meyilliyiz. Ama misyonerlik noktası nazarında tersi bir sonuç doğmuştur. Bu da Avrupa’daki bilgi birikimine katkı sağlamış, niversiteler, kütüphane ve koleksiyonlar zenginleşmiş; bu da taksonomi çalışmalarına, botanik, zooloji, jeoloji, antropoloji ve nihayet sosyoloji ve benzeri disiplinlerin ortaya çıkışına katkı

yapmıştır. Bununla beraber Avrupa, dört bir yandan toplayıp getirdiği dünyanın bilgisini nasıl tasnif edeceği sorunuyla karşılaşmış ve bu soruna yönelik çözüm önerileri modern bilimin temellerine harç olmuştur. Nihayetinde süreç canlanan ekonominin, düşünce, kültür ve sanatın hızla geliştiği bir serüvene dönüşmüştür.

Bunun ardındaki sosyo-politik kasıt, yani batının motivasyonu bugün olduğu gibi o zaman da masum değildir ama bin yıl süren karanlık çağın sonunda, kendini sorgulayan bir yaklaşımın bilime alan açmış olması da yüreklendiricidir. Zira elmanın kurdu kendinden olur: Antik Yunan, Roma, Müslüman düşünürlerin çalışmaları, Hint ve Çin klasikleri ve dünyanın dört bir yanından toplanan gözlem ve veriyi işleyen batı her şeyi en ince ayrıntısına kadar tartışma alışkanlığı geliştirmiştir. Bunun neticesinde skolastik düşüncenin yaşamı tanımlamakta yetersiz kaldığı anlaşıldıkça sosyal ve siyasal yaşamda daha fazla yer tutan üniversiteler güç kazanmıştır. Bu seyrin dönüm noktalarından biri 17. yüzyılın ilk yarısıdır. Zira önce teleskop sonra da mikroskop icat edilmiş ve varlığın geleneksel bilgisi kökünden sarsılmıştır. Üniversitelerde toplanan eserlerin ve nihayetinde bilginin tasnifi sorunu öne çıkmış ve insanlar ölçülebilir olanları diğerlerinden ayırmakla işe koyulup Sanayi Devrimi gibi büyük atılımlarla dünyayı değiştirmiştir.

On beş ve on altıncı yüzyıllardaki tasnif çalışmaları üzerine, kavramlar dünyasını kuran ve Avrupa'yı Avrupa yapan süreç hakkında Micheal Foucault'un 'Kelimeler ve Şeyler' adlı metni aydınlatıcıdır. Kitap, erken dönemde taksonomi ve bilimsel tasnifi de anlatır; "Bilgiyi nasıl tasnif ettik?" sorusunu cevaplar. Tematik, ansiklopedik veya normatif yaklaşımlarla ölçülebilir bilginin tespiti bu dönemde başlar. Aynı zamanda bir araştırma ve keşif çağı olan yüzyıllarda, önceleri bilim düzenlilik göstermese de, dil bilen uzmanların artmasıyla dünyanın farklı yerlerinden pek çok eser Avrupa dillerine kazandırılır. 19. yüzyılın ikinci yarısında artık batılı ülkeler dünyanın bilgisinin ufuklarını tanımış ve ona hükmetmeye başlamıştır. Bu dönemde Çin'de müspet bilimler geri kalmış, geleneksel yaklaşımından ayrılmayan Çin sanayide ileri gidememiştir.

Bilimsel tasnif ve yöntem bakımından Sinoloji bir disiplin sayılmaz, daha çok bir araştırma alanıdır. Sosyoloji, arkeoloji, psikoloji, edebiyat ve tarih gibi disiplinlerin kendine özgü yöntem ve araçlarına benzer bir özellik Sinolojide yoktur. Sinoloji'nin özgünlüğü malzemesindedir. O nedenle yöntemden önce yön, yani sağlıklı bir yaklaşımın imkânları ele alınmalıdır. Metot sorun değildir zira Sinoloji'nin özgün bir metodu yoktur; metot birdir. Sinoloji diğer disiplinlerin yöntem ve araçlarından yararlanır. Dilbilimin, sosyolojinin, edebiyatın, tarihin veya felsefenin araçları bu alana uygulanabilir. Çin dilinin hususiyeti sebebiyle edebi inceleme dilbilgisiyle başlamaktadır. Sinoloji, kendi yöntemi olmamakla birlikte, 19. yüzyılda Avrupadaki bilgi tasnifi sırasında kendine yer bulup bir kürsü tutmuştur. Bu da anlaşılmalıdır, çünkü çok zengin bir külliyat ve geniş bir coğrafya söz konusudur. İlk bakışta bu yazın külliyatı insanın gözünü korkutur. Milyonlarca sayfalık metinler üst üste yığılmıştır.

Bilgiyi sınıflandırmak için bize zemin sağlayan yaklaşım modernidir ve ülkemiz kurulurken bunun en yalın örneklerinden biri bizi gururlandırır. Bilindiği üzere Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara Üniversitesi'nden de önce kurulmuştur. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, bilginin tasnifi bakımından bir numunedir ve dünyada bir eşi daha yoktur.

Felsefede iki kategori mutlak; zaman (tarih) ve mekân (coğrafya) ve bunların bilgisine biz 'dil' vasıtasıyla ulaşırız. Tarih, zamanın nesnel olarak bileceğimiz kısmı olan 'geçmişle' ilgilenir; zira 'gelecek' bilimsel bir inceleme alanı değildir. 'Coğrafya' ise 'mekânı' dünya ölçüğünde ve bilimsel metotla ölçmektedir; bu o dönem için gayet makul bir hedeftir. İlk başta Tarih-Dil ve Coğrafya adını taşıyan fakültemiz bu sayede sosyal bilimlerin pek çok alanını kuşatan bir kudrete sahiptir. İlk kurulan 16 kürsü arasında Sinoloji de yer alır: Sinoloji, DTCF'nin ve dolayısıyla Ankara Üniversitesi'nin kurucu unsurlarındandır.

Öte yandan batıda bilimlerin ayrışmasından önce Sinoloji beşeri ve edebi bilimler arasında yer bulmuştur. Bilim dünyasında kendine yer bulan Sinoloji'ye mukabil Çin'de

felsefe, bilim ve bilginin tasnifi üzerine birkaç şey söylemek için Foucault'un kitabına geri dönelim.

Kitabın girişinde çok ilginç bir hikâye karşımıza çıkar. Borges'in bir metnine atıf yapan Foucault; "...düzene sokulmuş tüm yüzeyleri ve varlıkların kaynaşmasını bizim için yatıştırarak tüm düzlemleri sarsalayarak, bizim bin yıllık uygulamalarımızı şirazesinden çıkararak bir Çin ansiklopedisinden" söz eder. Borges'in aktardığı bu eserde hayvanlar şu şekilde tasnif edilmektedir: a) imparatora ait olanlar, b) içi saman doldurulmuş olanlar, c) evcilleştirilmiş olanlar, d) süt domuzları, e) denizkızları, f) masalsı hayvanlar, g) başıboş köpekler, h) bu tasnifin içinde yer alanlar, i) deli gibi çırpınanlar, j) sayılamayacak kadar çok olanlar, k) devetüyünden çok ince bir fırçayla resmedilenler vs...

Yazarın atıf yaptığı, geleneksel Çin ansiklopedisinin ne olduğunu bilmiyoruz ama hayvanları, imparatorun sevdiği ya da sevmediği şeklinde ayırması fantastik bir tasniftir. Foucault'nun dile getirdiği konu taksonomi ve bilgi tasnifinin altında çok farklı imkanlara gebe ve zor bir iş olduğudur.

Bilginin ayrıştırılması ve ayrı çalışma alanlarıyla nihayet disiplinler halinde ortaya çıkması yeni bir olgu değildir. Ama eskiden ulemadan, eski çağlardan beri bilinen temel alanlardan birkaçına birden hâkim olması beklenir. O yüzden eski dünyada âlimler çok yönlüdür; sadece fizikçi değil, aynı zamanda astronom, antropolog, filozof, matematikçi veya hekimdirler. Bu ayırım da modern tasnife dayanır ve yine de uzmanlaşma gerektirir. Ama eskiden bir âlim hem psikolog hem de sosyologdur, aynı zamanda bir astrologdur ve tıptan da anlar; anatomi, fizik bilir ve konumu gereği dinin ve siyasetin de içindedir. Temel bilimler, astronomi, tıp, matematik ve tarih gibi alanlarla tanımlanmış ve genelde bu çerçevede gelişim sergilenmiştir. Sonuç olarak bilginin tasnifi ve temel bilimlerin özerklik kazanması uzun soluklu bir serüven olmuştur ve ancak yirminci yüzyılın başlarında yerleşikleşmiştir. Bunun sistematik çözümleme ve tasnifini yapanlardan biri de August Comte'tur. August Comte pozitif bilimleri tasnif eder ve o

tasnif aşığı yukarı bugün de geçerlidir.

20. yüzyılda bu gelişim uygulamada daha çok yer bulmuştur. Fuarlar ve yüksek kapasiteli lojistikle yaygınlaşan teknolojinin yayılımı, savaşlar sırasında hız kesmeden, hatta iştahı katlanarak artmıştır. Petrokimya devrimiyle tüketime giren plastik hızla ihtiyaca uygun hale getirilir ve bugün sentetik malzeme her yerdedir. Hatırlayacak olursak, çok değil bundan sadece kırk yıl kadar önce kap ve kutuların çoğu tenekeden, demir veya ahşaptan yapılıyordu.

Günümüzde kendi başına ulaşabileceği ufuklara ulaşan bilim dalları, artık disiplinler arası çalışmaya mecburdur. O yüzden dil ve edebiyat yenedünyada nasıl bir yere sahip olacak sorusu düşünmeye değerdir.

Bir alanda bilim sınırına ulaştığında yorum metinlerinden başka bir şey üretilemeyeceği için biriken bilgi, mühendisliğin veya uygulamalı bilimlerin hizmetine girer. Sosyal Bilimlerde, bir konu için “O konu çalışıldı” sözü genç araştırmacıların duyduğu cümlelerdendir. Yüksek lisans veya doktora öğrencilerine “Başka konu seç” diyen hocalar çoktur ve gerçekten de uygulamalı alanlar dışında araştırma yöntem yaklaşımıyla ilerleyen alanlarda pek çok konu iyice araştırılmış ve doyurucu sonuçlara ulaşılmıştır. Sinoloji’nin avantajı malzemenin bolluğudur. Erken dönemde temellerinin atılmış olması ve – makalede de detaylı anlatılan tarihi süreçten sonra Sinoloji, bugün karşımıza bir disiplin olarak değil, bir araştırma alanı olarak çıkar. Disiplinlerin özgün araçları vardır ve Sinoloji onlarla çalışmaktan sorumludur.

Bu alana adım atmış olduğumuzu düşünüyoruz: ama ülkemizde, pek çok konuda olduğu gibi özellikle dış politika alanında da Çin’i hesaba katmadan düşünüyoruz. Nedense iddiasız ama pırıl pırıl bir imajla karşıladığımız Çin’in nazarında, örgütlerine dair teorik bilgi ulaşılabilir olsa da sekreteryaya ve bir kısım önemli isimler dışında “Çin’de kim kimdir?” sorusuna tatmin edici yanıtlar verebilecek entelektüelimiz yok. Eskidense Sinoloji deyince “O da ne?” diye sorarlardı. ‘Filoloji gibi bir şey’ idi açıklaması. Vaat ettiği

iş imkânları ve bir kısım yanlış ideolojik konumlamayla Çince sanki daha üst bir kategori gibi, Sinoloji'den üstün bir konuma yerleşir. Bunun sebebi temel olarak her sözün karşımıza bir marka olarak çıkması ve zenginliğini, varlığını ve yayılımını kendinin kanıtlamasıdır. Çünkü Çincenin dışında çıktıkça, dil öğrenme dışında kalan kısmı anlamaya çalışmak artı bir çaba gerektirir.

Sinoloji'nin en önemli unsuru, omurgası olan Çin yazısı aynı zamanda onun dokunaçları ve duyu organlarıdır. Ortaya çıkışı sırasında Sinoloji'nin uğraştığı konu öncelikle dildir. Bunun ardından Song döneminden sonra "13 Klasik" adıyla anılan külliyat ilgi çekmiştir. Unutmayalım, eğer bu başka bir ülke için olsaydı, dini veya mitolojik metinler öncelikli olurdu. Örneğin İslam yazını Kur'an eksenlidir; ilim ve felsefe de vardır. Bunun yanında tababet, astronomi, sınırlı da olsa simya ve bolca hukuk olurdu.

Öte yandan çoğu siyasi ve ahlaki içerikli olan Çin Klasik metinlerinde dünyevi bir inanç dünyası kurgulanmıştır. Metafizığe açık olmakla birlikte toplumsal düzen adına atılan adımlar her çağın sosyoekonomik şartlarına göre şekillenmiştir.

Peki, Çin metinleri arasında hangileri önceliklidir? Erken dönemde Sinologlar nelerle ilgilenmiştir? Konfüçyüs ile ilgili olanlar biraz daha fazla ilgi çekmiş görünür. Rolin Conan'a göre Matteo Ricci gibi kimseler vasıtasıyla ahlaki iyinin, batıda sanıldığı gibi sadece vahiy kaynağından gelen bir şey olmadığı, referansı 'kadim bilgiler ve tabiat olan' bir yaklaşımla da iyi ahlaka ulaşılabilceği düşünülmüştür. Avrupada önemli tartışmaların odağına oturan bu argüman, İncil'in tartışmaya açılmasına katkı yapmış, en az onun kadar eski zamanları anlatan Çin ve Hint yazını, batının kendini tanımlarken köklerine yeniden yönelmesine sebep olmuştur. O nedenle Anadolu arkeolojisi Avrupa kültürü için önemlidir. Ne ilginçtir ki bugünkü siyasi miras yakın tarihi öncelerken en eski zamanların reddi veya aksi de gündemdedir.

Konfüçyüs'ün önemli bir insan olmasından dolayı kıymetli olması mümkün değildir. Nitekim yaşadığı devirde

pek kıymet görmemiştir. O yüzden Hz. Muhammed'in İslam'da veya Hz. İsa'nın Hıristiyanlıktaki konumuna benzer kutsal bir bağ Konfüçyüs ile bu metinler arasında yoktur. Metinlerin pek çoğunda Konfüçyüs'ün söz ve eylemlerine örnekler bulunsa da, metinlerden Konfüçyüs'ü çıkarıp yerine herhangi birini koysak bir şey fark etmeyecektir. Mucize diyebileceğimiz meselleri de yoktur. Konfüçyüsçü öğretiyi işleyip geliştiren 'Orta Yol' prensibi, mütevazı, haddini bilen, sorumlulukları tanımlarken faydacılık ve etiketten de ödün vermeyen bir tür devletçiliği pekiştirmektedir. Konfüçyüsçülük devletin dinidir, o yüzden bir örgüte benzemektedir. Temel ayırım *askeriye* ve *kalemiye* üzerineyken, hiyerarşik düzenin sağlanmasında ilk araç ritüel ve sembollerle dini bir kisveye bürünmektedir. Batıda din ile devlet ayrı gelişirken, Çin'de bu ikisi birbirine nüfuz etmiştir. Bu, ilk ata kültü, gök inancı, yer ve su (vadi) yanında toprak ve diğer unsurlarla çeşitlenerek gelişen karmaşık bir inançlar sistemi oluşturmuştur. Buna Han döneminden sonra karşılık bulmaya başlayan Budist ikonografi de eklenmiştir.

Konfüçyüsçü yaklaşıma göre bir kimse çağın ışığıyla aydınlanarak bilgi ve ahlakıyla yükselebilirse, edebi ve medeni bakımdan bir *aziz* (*sheng*) olarak anılan Konfüçyüs gibi müstesna bir örnek oluşturabilir. Ama sosyal yapı nepotizme meyilli olduğu için, Konfüçyüsçü öğretinin devlet ile bağı olmayan coğrafyalarda da yaygınlaşmış olması onun feodal ve statükocu tutumunun eseridir. Zira ilk kabul insanların eşit olmadığıdır, öyle olduğunda bile yan yana değil ard arda sıralanmaları gerekir. Eşit dizilmeye çalışmak, çekişme ve çatışma getireceğinden uyumsuzluk yaratır. Uyum, metafizik bir sembolizm ve numerolojiyi yan yana getiren ve bize göre oldukça karmaşık bir tür ebcet hesabı olan mistik bir arka plana sahiptir. Kozmik uyuma yaklaşıma çalışan gelenek bu bakımdan idealisttir.

Öte yandan ortalama bir Çinlinin kaderi -herkesinki gibi- doğduğu yer, içine doğduğu koşullar ve dilin tanımladığı kültür ve anlam dünyasıyla şekillenir: Çin'de insanların sınıf atlamasının yolu devlet memuru olmaktan geçer. Zor olmakla birlikte, diğer tarafta kadınlar için evlilik ve erkek çocuk,

ailesinin gücü ve etkinliğiyle ilgilidir. Bunun akraba hitap ve isimlerinin en ince ayrıntısına kadar detaylandırılmasıyla da ilgisi vardır. Konfüçyüs isimlerin önemini vurgularken, dil ve anlam birliği sağlamayı, sonra da her şeyi bu adlar dünyasına göre yazıda dizdiği gibi dizebileceğini düşünmüş gibi görünür. Ama bu, bir tür bilgi tasnifi değil, canlı toplumun 'devleti ve milletiyle' birlikte devindiği bir tür ideolojidir.

Çin'de tasnif, düşünceyle duyguyu karıştırıp daha fazla veriyi resmeden kombinasyonlar yönünde gelişmiştir. Altında ya da içinde kalp anahtarı bulunan onlarca sözcük Çince düşünmekle ilgili fiilleri tasvir etmek için sıraya girmiştir. Bu akıl, 'bir, iki, üç ve sonsuz', diyerek başlamış, sonra 'beş' ile 'on ikiyi' ikili kombinasyonla ilerleterek elde edilen sembol ve rakamları takvimlerle eşleştirmiştir; bu şekilde ayrıntılı gök haritaları ve takvimler yazılmıştır. Pratikte kısa süreli gözlem ve uzun döngülerden edindiği tecrübeyi, yer-su inancı yani *fengshui* ile tamamlamıştır. Her şeyin tadına bakma isteği, dünyanın çeşitliliğiyle kaynaşıp nadir bulunan şeyleri, şu ya da bu derde devaya da salt keyiften veya vücuttaki sıcak (*yang*) - soğuk (*yin*) kuvvetini beslediği için, su ya da toprak veya başka bir unsurdan oluşuyla ilişkilendirip tecrübi kanaatler geliştirmiştir. Bu da pragmatik bir beklentiyle güdülenmiştir.

Bu durum aslen bakış açılarının ve paradigmanın çeşitliliğine işaret eder. O yüzden uyumcu tavır zarurete dönüşür ve zamana yayılır; fiziksel, kültürel, dilsel veya siyasal açıklık, bir alana sıkışmış olan yoğun nüfusu ancak bu şekilde yaşatabilir. Bugün demokratik olmayan siyasal akıldan farklı olarak, Çin'deki herkesi sıralayıp tabakalaşan eski toplum, insanlar birbirine hak ve saygıyla bağlandığında geçişin mümkün olduğu; ittifak, ortaklık, dönürleşme, protokol ve ritüellerin, bölgesel ilişkileri sarmaladığı bir yapı kurmuştur. Bugün içinse artık bu söz konusu değildir ama özgürlüğü artırmadan zenginliği artırarak sorunların aşılması mümkün müdür? Bunu kestiremiyoruz. Çin, tahayyülün üzerinde bir ekonomik performans göstermektedir. Çin'de eskiden üretilen artı değerle, surlu kale ve konaklarda yaşayan asilzadeler,

veraset esasına göre ve becerileriyle ayakta kalmış ve bu sınıf sosyal bağın network aktörü olarak yüzyıllar boyunca toplumsal bütünlüğün bağlayıcısı olmuştur. Bu sınıf bugün yoktur.

Eski normlara göre eşitler arasında ilişki toplam sosyal bağın küçük bir kısmını oluşturur. Geri kalan tüm karşılaşma ve ilişkiler içinde taraflar, statü, yaş veya makama göre sıralıdır: Sıradüzen ikinci önemli kavram olan “tören”in uygulanmasında hem gerekçe hem de araçtır. Aslında bu iki kavram bile Konfüçyüsü özetlemeye yeterlidir. Ama tarihsel bir kişilik olarak Konfüçyüs’ü önemli kılan, düşüncelerinin çokça yorumlanması, işlenerek stilize oluşu ve dilde de deyimleşmesidir. Konfüçyüs kendi çağında böyle bakmaz olaylara tabi ki; sonrayı çok kestiremediği için belki de, geri dönük olarak, ‘Ben yeni bir şey yapmıyorum, usta malı satıyorum.’ demektedir.

Konfüçyüs model olarak Zhou devri adetlerini sürdürme niyetindedir. Eskiden beri Çin coğrafyasının merkezi olan ve Çince ‘*guanzhong* geçitler ortası’ veya ‘*zhongyuan* merkezi düzlükler’ adlarıyla anılan orta kısımdaki kültürün devamını savlar. Pulat Hoca’nın sözünü ettiğimiz makalesine baktığınızda, birkaç yerde Konfüçyüsçü klasiklerden söz edildiğini göreceksiniz. Sinolojinin erken dönemde ilgilendiği konular arasında gelen ve merkez bölgenin kültürünü tanımlayan metinler işte bunlardır. Bunların arasında Lúnyü 论语, Mengzi 孟子, Zhōngyōng 中庸 ve Dàxué 大学 vardır. Zhongyong 中庸, Türkçeye “Orta Yol Doktrini” olarak çevrilebilecek, İngilizcesi “Doctrine of the Mean” olan, klasik metinlerden biridir. *Zhong* 中 “orta” veya “dengeli”; *yong* 庸 ise “daim”, “sabit” anlamındadır. Bunun yanında “kullanmak”, “katmak-istihdam etmek” anlamları da var. Kavramsal düzlemde “Dengeli İşlevsellik” diyerek açıklayabiliriz. Bu metinlerin en başında Lúnyü 论语 gelir. Bunun, Konfüçyüs’ün öğrencileri tarafından derlendiği düşünülür ve Türkçeye Giray Fidan tarafından çevrilmiştir.

Song dönemine gelindiğinde (MS 960-1279), 13 Klasik adıyla anılan eserlerin ilk dördü Dört Kitap 四书 adıyla

da bilinir. Erdemli davranışı anlatan Lunyü Konuşmalar Kitabı'ndan kısa bir iki cümle ile Konfüçyüs'ün ahlak için nasıl bir çerçeve çizdiğini anlamak mümkündür. Lunyü'de "İdeal insan bir vazodur!" der Konfüçyüs, tek yönlü omamak gerektiğini dile getirir. Aforizma diyebileceğimiz bu türden cümleleri az değildir. Bunun yanında başkalarıyla konuşmalarını aktaran kısa fragmanlar da mevcuttur. Tasnif yaptığı, sıralama ortaya koyduğu örnekler de vardır:

İdeal insan bir vazodur. O sekiz şeye büyük önem atfeder: Her davranışı ve hareketinden kendini beğenmişliği çıkarır. Yüzündeki her ifadede içtenliğini gösterir. Sarf ettiği her sözde kabalığı siler.

Erdemli insan dokuz şey düşünür: Gördüğü şeyde aydınlığı ve açıklığı, duyduklarında temizliği, bir cemale baktığında sıcaklığı, ifadesinde saygıyı, sözünde haddini bilmeyi, iş yaparken dikkat ve özeni, şüphesinde sormayı, öfkelenmesinde kendini tutmayı, erdemi gördüğünde hep doğruyu düşünür.

"İnsan bir vazodur" derken ahlaki bir nazariye ortaya konur. "Davranış ve hareketinde kendini beğenmişliği ortadan kaldır", "yüzündeki her ifadede içtenlik olsun, samimi ol" der. "Her sözde kabalığı, kötülüğü, öfkeyi silmeye çalış" şeklinde bir tanımlama yapar.

'Vazo'yu durağan bir şey gibi anlayabiliriz zira insan hareketli, duyguları, hisleri ve düşünceleri olan bir varlıktır. Ama temelde vurgulanan insanın tek yönlü olmaması gerektir: *jünzi* 君子 olarak tabir edilen 'erdemli insandan' bahseder, bunu genelde "erdemli insan", "ideal insan" ve hatta "üstün insan" şeklinde çeviriyoruz ama aslında "adam gibi adam" anlamında anlaşılması daha uygundur. Çünkü erdem, ahlak ve diğer kavramlar kendi anadilimizde ifade ettiğimiz muhtevaya sahip değildir, bire bir örtüşmezler. "Üstün insan" tabiri ise Nietzsche ile özdeşleşmiştir ve Çinli kavramla bunun arasında örtüşme zordur. Kaldı ki Konfüçyüs, mütevazı bir orta yol uyumculuğunu savunurken *jünzi*'ya, ulaşılmaz bir

ideal veya insanüstü bir paye biçmemiştir. *Junzi*'nin bu sığata layık olması için şartlar, çoğunlukla elini uzattığında ulaşacağı bir yerdedir; o nedenle yerine göre *junzi* karşılığı olarak 'beyefendi' tercih edilebilir.

Sorunları akli ve duygusal becerisiyle en akılcı, doğru ve adil şekilde çözüme kavuşturan kimse "adam gibi adamdır". Öyleyse "Adam gibi adam vazo değildir." sözüyle onun tek yönlü olmadığı söylenmek istenmiş olmalıdır. Zira eski çağlarda kanaat önderlerinden ve alim ulemadan beklenen çok yönlü olmasıdır. Tıp, coğrafya, fizik, biyoloji, astroloji, astronomi ve matematik gibi pek çok konuda bilgi sahibi olmaları gerekir. Bu geleneksel düşünce bütün Orta Çağ boyunca kabul görmüştür. Fakat bugün geldiğimiz noktada Konfüçyüs'ün bu savının tersi gereklidir. Çünkü örneğin iyi bir fizikçi olmak hayatını adamakla mümkün olabilir: günümüz dünyasında uzmanlaşma kaçınılmazdır. Çok yönlülük ise işbirliğiyle, kolektif ve disiplinler arası ekip çalışmasıyla mümkündür. Bugünkü koşullarda insanın belli bir alanda, temelden ufuklara kadar tanımlı ve çok zengin olan bir mecrada uzman olması beklenebilir çünkü bu bile çok zor bir iştir. Zira şimdi hepimiz için örneğin Konfüçyüs kadar astronomi bilmenin bir manası yok: kafamızın karışmaması gerekir; modern bilim her alanda çok ama çok yüksek bir birikime sahiptir.

Orta Yol Doktrini'nde ahlaki önermeler yanında manevi çıkarımlar da bulunabilir:

Göğün emrine nitelik, bu özü takibe ise yol denir. Yolu besleyen eğitimidir. O yoldan bir tüy kadar dahi uzaklaşamaz. Eğer uzaklaşırsa artık o yol, yol değildir. O yüzden adam gibi adam (ideal insan) onu görmüyorsa dahi dikkatli, duymuyorken de tetikte ve tedirgindir. İçeride görünmeyen dışarıda bilinmez. Bu yüzden adam gibi adam yalnızken de çok dikkatlidir.

Buradan bireysel ahlaki önerme ortaya çıkar. Hayatın ideal yolundan, insanın hayat boyu sahip çıkması gereken bir tutumdan söz edilmektedir. Aynı bir gezegenin doğal

yörüngesinde hareket edişi gibi insanın da hayatı boyunca sürdürmesi gereken doğal bir hal ve ritim vardır ve bunun bilgisinin kaynağı tabiattır. Bu doğal hale yaklaşmak, herkesin kendi yolunu bulması gerektiği fikrine dayanır. Bunun temel sebebi her şeyin bir düzeni, her şeyin bir yolu olduğu ön kabulüdür.

Konfüçyüs doğal bir yaklaşımla, nitelik ve biçim arasında sıkı bir ilişki olduğunu düşünmüştür. Bütün eski düşünürlerde bu yaklaşımın izleri görülebilir. Fakat örneğin bir bilgisayarın formuyla -hatta bir elmanın formuyla- onu oluşturan elementler veya işlevi arasında doğrudan bir ilişki kurmak zordur. Bilgisayar ile onun aracılığıyla bize ulaşan bir film arasında da ilişki kurabilmek için zorlamak gerekir. Dahası “sıfır” ve “bir”den oluşan iki tabanlı dizgeyle veya özgün bir dille kodlanan “dijital gerçeklik” ile işlev arasındaki ilişki daha da görünmezdir.

‘Doğal çağın sonu’ şeklinde adlandırabileceğimiz günümüzde, giderek daha çok farkına vardığımız bir sorunun binlerce yıllık bir geçmişi olduğunu görebiliyoruz. Eski insanlar biçimle içerik arasında kısa yoldan kavrayabilecekleri bağıntılar bulmaya çalışmış ve çoğu zaman bu yüzden metafiziğin girdabında kaybolmuşlardır. Eski düşünürler tabiata referansla ve özünde “içte olmayan dışa yansımaz” ilkesi gereğince, öz ve biçim, nitelik ve suret arasında; işlev ve cisim arasında koşutluk öngörerek tahayyül güçlerini bir takım bağıntıları geliştirme gönünde zorlamışlardır. Buna mikro kozmos/insan ile makro kozmos/evren arasındaki sözde paralellikler de eklenince kafalar daha çok karışmış ve bu süreçte tümevarımcı basit mantık başköşeyi tutmuştur. Örneğin eski Çin tıbbında “insanın kalbiyle böbreği arasındaki mesafenin”, “yer ile gök arasındaki mesafeyle” orantılı olduğu fikri yaygındır; bu paradigmayı anlamak için mantıktan ayrılıp dilediğince düşünme diyeceğimiz bir yöne doğru hareket etmek gerekir. Uzun uygarlık tarihi bu tür boş inançlarla çokça oyalanıp zaman kaybetmiş görünmektedir. Ama yine de bu birikim 17. yüzyılın ortalarında, önce teleskopun sonra da mikroskopun

icadının da ivme kazandırdığı kanıta dayalı bilim yolunda ilerleyen gerçekçi adımlara vesile olmuştur. Doğuda olduğu gibi dünyanın diğer yerlerinde de binlerce yıl kabul gören su, ateş vb. temel unsurların yerini periyodik cetvele bırakması içinse daha fazla zamana ihtiyaç duyulmuştur. Ama eski Çin'de metafizik, doğaya daha yakın duran bir görüntü vermektedir.

Konfüçyüsçü eserler idareci bir sınıfın eğitiminin temelini oluşturmuş ve devlet memurlarının memuriyete alındıkları sınavlarda da esas kabul edilmiştir.

Örneğin Büyük Bilgi, Konfüçyüs'ün öğrencisi Zengzi'ya atfedilmiştir. Büyük Bilgi hacmine nazaran kayda değer etki bırakan eserlerdendir. Diğer klasik eserlerde de görülen analogi ve tümdengeliyi izleyerek, ideal insan ve onun evrenle olan ilişkisini şekillendirmek amacıyla kaleme alınmış önermelerden oluşmuştur. Erken dönemde Konfüçyüsçü öğretinin kısa ve derin anlatısı, eğitimden geniş kitlelerin gündelik yaşamına değin her alanda görülen bir söylemin parçalarını oluşturur. Lunyü ve Mengzi gibi daha hacimli metinler arasında Büyük Bilgi kısa ve öz içeriğiyle ahlaki ve siyasi söylemi bir forma yerleştirmeye çalışır.

Niyetini içtenlikle doldurmak isteyen kimse kendini kandırmamalıdır. Pis bir kokudan tiksirmek ve güzellikten hoşlanmak kadar aşikâr olan bu duruma "aşırı mütevazılık" denir. O yüzden adam gibi adam yalnız olduğunda da dahi davranış ve düşüncelerine özen göstermek zorundadır.

Alçak insanların avarelikle yaptığı kötülüklerin ulaşmadığı yer yok gibidir. Fakat alçak kimse adam gibi bir adamla karşılaştığında birdenbire ikrar edip iyi olmayan davranışlarını örtmeye, iyi olanları ise ortaya dökmeye gayret eder. Ama insanın kendi davranışlarına bakması, ciğerlerine bakması gibidir. Riyakârlığın kime ne faydası olur ki? Buna içteki samimiyetin dışa yansımaları denir. İşte bu yüzden adam gibi adam yalnız kaldığında dahi dikkatli olmalıdır.

On gözün gördüğü, on elin işaret ettiği bir şey gibi o saygındır. Herkes kendisi çok iyi bilir (niyetin içtenlikle dolu olup olmadığı). O pis bir koku kadar belirgindir. Aynı zamanda bir güzelliğe yönelirken de kendisini (niyeti) gösterir.

Zenginliğin bir evi aydınlatması gibi erdem de bedeni aydınlatır. Gönlü geniş olanın bedeni de tombuldur. Bu sebeple adam gibi adamın niyeti henüz kalbindeyken içtenlikle dolu olmalıdır..

Bu figür, gözümüzün önüne tombul bir tip getirmektedir. İdeal iyunin böyle olacağı düşünülmüştür. Yazılan metinlerin her parçası için geçerli olmasa da pek çoğu için kaleme alındığı dönemdeki haliyle günümüze ulaşıp ulaşmadığı da tartışılabilir. Diğer yandan Çince bugün yaşayan en eski resim yazısı özelliğine sahiptir ve kültürün taşıyıcısı olan Çin yazısı zengin bir imgelem dünyasıdır. Tercüme anlamı aktarmada yeterli olmayabilir. Yukarıdaki pasajların bir bölümü ile tercüme daha önce *Eski Çin'de Yazın ve Düşünce* adlı derleme metninde de vermiştim.